

HANS CHRISTIAN BJERG: *Ligaen*. Den danske militære efterretningstjeneste 1940–1945. En studie i efterretningsfunktionen som del af det europæiske modstandsbegreb under 2. verdenskrig I–II. Kbh., Gyldendal, 1985. 334 + 314 s. Ill.

I den moderne spionroman finder vi hverken helte eller skurke, knap nok kampen for en ideologi, og der er ingen vinder. Anderledes i overarkivar H.C. Bjergs to-bindsværk om »Ligaen«, kodenavnet for det danske militære efterretningsvæsen under den sidste verdenskrig. For her lades ingen i tvivl om hvem vi skal holde med, hvem der narrer hvem, og hvem der går af med sejren til sidst.

Nu kunne dette jo være udmærket, hvis ikke tendensen afspejlede Bjergs vanskeligheder ved at holde en kritisk distance til sit emne. En del af forklaringen ligger i bogens ophavssituation. Den er sidste skud på det besættelsesprojekt som Udgiverselskab for Danmarks Nyeste Historie lancerede i 60'erne – men initieret udefra, fra hæren og søværnet. Dette betød at E-tjenestens¹ såkaldte »Stockholmarkiv« blev åbnet for Bjerg, og det betød at de tidligere E-officerer løbende bistod med råd og dåd. Men det har også haft den negative effekt at Bjerg i alt for høj grad har overtaget E-officerernes selvforståelse og deres problemstillinger. Dermed er undersøgelsen ikke blot blevet en stærk opvurdering af E-tjenestens indsats, men efter vor mening også en overvurdering.

E-tjenestens arbejde for englænderne blev fremstillet af Jørgen Hæstrup i hans »Hemmelige Alliance« fra 1959 og i afhandlingen »Table Top« i »Jyske Samlinger« fra 1961, mens Palle Roslyng-Jensen satte det ind i en bredere militærpolitisk sammenhæng i disputatsen fra 1980, »Værnenes politik – politikernes værn« – der også kunne trække på »Stockholmarkivet«.² Bjerg befinder sig altså ikke på jomfruelig jord, og det er oplagt at dette har skabt problemer (se også I, s. 14). Væsentlige nye resultater til belysning af E-tjenestens virksomhed – for slet ikke at tale om nye indsigter i besættelsens historie – kan bogen således ikke fremlægge. Måske giver forfatteren selv det bedste signalement af sit arbejde når han (I, s. 11) opfatter sin rolle som redaktørens, der klipper og klitrer detaljer, holdninger, meninger og hensyn sammen.

Vi skal her forholde os til nogle af de hovedpunkter vi finder

¹ Af pladshensyn står her og i det følgende E for »efterretning« – i god overensstemmelse med tjenestens egen sædvane.

² Man kan også nævne Helge Klints »Efterretningstjenesten og hærens illegale transporttjeneste 1940–43« (1977), der på grundlag af de udstationerede E-officerers efterkrigsrapporter giver et detaljeret billede af E-nettet 1943–45. Bjerg forholder sig kritisk til Klints fremstilling, men når for væsentlige dele af sin egen rekonstruktion ikke meget videre.

problematiske i Bjergs bevisførelse. Det gælder det altafgørende spørgsmål om E-arbejdets militære betydning for englænderne; det gælder det anvendte modstandsbegreb; og det gælder E-officerernes modstandspolitiske betydning – i forholdet til den engelske sabotageorganisation, SOE, 1942/43, og som »modstandssituationens generalstab« i Stockholm 1944/45.

Bjerg indleder med en række kapitler om de europæiske modstandsbevælgelses historiografi, om modstandsbegrebet og den »frivillige efterretningstjeneste« som bestanddel heraf og om principperne for E-tjeneste. Vi må desværre konstatere at han i vrmlen af detaljer som talrige andre steder i fremstillingen gør sig skyldig i fejl og misforståelser – med andre ord i manglende akribi. Det gælder allerede på det væsentlige punkt at han tror at SOE fra en detonatorkoncept går over til en »secret armies-koncept« (I, s. 26). Han bygger på David Staffords undersøgelse af SOE og overser at de to koncepter er identiske.³

Bjergs diskussion af modstandsbegrebet når aldrig ud over det – højst upålidelige – referat af hvad en række modstandshistorikere har sagt herom. I denne kommer han historiografisk ikke ud over 1976 og holder sig altovervejende til engelsksprogede fremstillinger. Kun schweizeren Werner Rings i en engelsk oversættelse fra 1982 kommer hinsides denne tidsgrænse.⁴ Han giver ikke noget selvstændigt bud på hvordan mod-

³ David Stafford: *Britain and European Resistance, 1940–1945*, London 1980, s. 30. Hvad der ændres, er at »the heady flights of Dalton's rhetorical and ideological vision« omformes »into practicable working guidelines«, da Colin Gubbins i slutningen af 1940 blev den ledende skikkelse i SOE. – I, 40 omtaler Bjerg forholdet mellem SIS og SOE og lader under henvisning til Stafford, s. 87, den britiske Joint Intelligence Committee den 1. maj 1942 diskutere dette forhold med den konsekvens at »SIS fik prioritet i de områder, der var udset som mål for en evt. allieret landgang«, hvorfor E-stoffet fik højere prioritet i Belgien og Frankrig, og sabotagen højere prioritet på Balkan. Bjerg fortsætter at »i 1943 blev Danmark f.eks. prioriteret højt m.h.t. evt. landgang. Men han læser galt. Det er de britiske Chiefs of Staff der den 1. maj 1942 drøfter en rapport fra Joint Intelligence Committee. Rapporten er ikke autoritativ, det er derimod Chiefs of Staffs' direktiv til SOE af 12. maj 1942 (hvis ordlyd Stafford gengiver s. 246f.) Den omtaler overhovedet ikke Bakan, kun Nord- og Vesteuropa, hvor SOE »should endeavour to build up and equip paramilitary organisations in the area of the projected operations«, nemlig en allieret invasion i »Western Europe« i 1943. Forholdet til SIS berøres ikke. Danmark blev ikke prioriteret højt med hensyn til landgang i 1943, jfr. Chiefs of Staffs' direktiv til SOE af 20. marts 1943 (Stafford, s. 248ff.), hvor Frankrig og Nederlandene er udpeget som invasionssted, og hvor SIS generelt får prioritet fra Hammerfest til Biscayen.

⁴ Bjerg refererer (I, s. 29) Henri Michel: *la Guerre de l'ombre*, Paris 1970, s. 16, for ikke at kunne forklare »skyggekrigen« i Europa i sin helhed, men Michel siger det stik modsatte. Han overser at Michel i 1970 har udvidet sin *résistance*-definition fra 1958. Han bruger Werner Rings: *Leben mit dem Feind*, Zürich og München 1979, i den engelske oversættelse, hvorved »Leistung« og »Wirkung« bliver til »effekt« og »udførelse« (I, s. 24). Han lader

standsbegrebet skal defineres, eller hvordan mål og midler skal formuleres, medmindre da det skal forstås som alle de refererede lagt sammen – alle deres indbyrdes variationer ufortalt. »Modstandsbegrebet er uhyre komplekst«, siger Bjerg (I, s. 32). Det skal vi nok blive klogere af. At det ikke er så komplekst, at der er blevet plads til en kommunistisk definition deraf, noteres i forbifarten. Hans ærinde med kapitlet er nok at få slået fast at »de mest fremtrædende modstandshistorikere« indeholder »efterretningstjeneste« i deres opfattelse af modstandsbegrebet. Det kunne imidlertid nok have været ønskeligt at få andet og mere end en harmoniserende – og upålidelig addition af en række forgængere på feltet, ikke mindst når fremstillingen skal i gang med E-folkenes samarbejde med SOE og den civile modstandsbevægelse.

Bjerg vil gerne tro det bedste om modstandsbevægelsernes betydning. Efter at have citeret Stafford for at deres resultater fra et allieret synspunkt nærmest var at betragte som en »bonus«, d.v.s. ekstragevinst, genopretter han ligevægten ved hos Jørgen Hæstrup at hente begreberne frø- og fugleperspektiv. Set i fugleperspektiv kan den danske modstandsbevægelse være »vanskelig at få øje på«, men set i det hjemlige frøperspektiv har den haft »kolossal betydning« og er »fyldt med interessante detaljer« (I, s. 27f.). Vist er Stafford en autoritet og har derfor ret, men det er nu alligevel dem der mener det rigtige, der har mest ret! Tilsvarende neutraliserer han autoriteten Liddell Hart, hvis meget skeptiske og forbeholdne vurdering af modstandsbevægelserne han refererer, med tilføjelsen at »der er selvfølgelig noget i det, Liddell Hart siger ... , men det er jo altid nemmest at være bagklog« (I, s. 33). Hvor klog på Bjergs egen mening er læserne blevet?

Også i beskrivelsen af den frivillige E-virksomhed vil Bjerg helst sidde på begge stole og kommer til at sidde midt imellem. Han beskriver dens store betydning med henvisning til en række historikervurderinger, der oftest er fremsat som håbefulde påstande uden empirisk underbygning, og til komplimenterende udtalelser fra allierede autoriteter ved krigens slutning, da der ikke var nogen grund til at spare på de pæne ord.

fejlagtigt englænderen R. White polemiserer mod Michel (I, s. 30). Og hans skematiske oversigt (I, s. 31) over Michels, belgieren H. Bernards, englænderen Michael Foots og Jørgen Hæstrups karakteristik af modstandsbegrebet er både ufuldstændig og fejlagtig, bl.a. fordi han skriver Michel og Bernard af fra Foot. Det vil føre for vidt at påvise fejlene i detaljer, men stedet kan bruges som lærestykke i at gå til originalen og til originalsproget. – I øvrigt er der mange konkrete fejl spredt rundt om i fremstillingen. Her skal kun slås fast at regionslederen B.B. Iversens sekretær *ikke* som anført (II, s. 174), var stikker, og at det (II, 207) ikke var Truelsen, Schjødt-Eriksen ville have væk, men »Corn« (Toldstrup). – Der er også manglende akribi når det gælder noteapparatet, se f.eks. I, s. 307/36, s. 314/33, s. 321/41, s. 330/11, s. 334/20 og II, s. 293/76.

(Hvordan på en og samme gang det belgiske agentnet »Clarence« med Claude Danseys ord kan indtage førstepladsen blandt hele det besatte Europas E-net og den danske E-tjeneste ifølge Montgomery være »den bedste, der har virket i noget af de af tyskerne besatte land« (I, s. 36f.), får stå hen). Imidlertid har vi siden begyndelsen af 70'erne lært om den britiske signal-E's store triumfer takket være »Ultra«, og Bjerg må efter at have været i gang med Hinsley⁵ konstatere at »efterretningerne fra modstandernes frivillige efterretningstjenester stort set forsvinder i de mange andre typer meldinger« (I, s. 38). Hvor bliver da betydningen af den danske E-indsats af? Bjerg løser ikke sit dilemma, men foretrækker uden at diskutere E-arbejdet i marken i forhold til signal-E først og sidst at bibeholde den høje vurdering af den danske indsats (I, s. 13; II, s. 228f.). Han kunne i øvrigt let have plæderet for sin sag. Englænderne måtte opretholde samtlige andre efterretningskilder af hensyn til den frygtelige risiko for at »Ultra« pludseligt satte ud, hvilket i øvrigt skete partielt ind imellem. Dertil kom at »Ultra« i sagens natur kun kunne levere stof, der var blevet radiosendt. Det blev forbløffende meget, men der var dog begrænsninger.

Bjerg karakteriserer det frivillige E-arbejde ved at det er frivilligt, ulønnet, ofte ideologisk begrundet, spontant »og derfor i de fleste tilfælde ikke særligt retningsbestemt«, og han indplacrer den danske militære E-tjeneste deri (I, s. 34, 36). Han ser deri en parallel til den franske militære E-tjeneste, der også »på trods af loyalitetsforholdet til den lovlige regering alligevel begyndte en modstandsaktivitet« (I, s. 49). Men kan denne indplacering bære?

Den franske hærs E-tjeneste (SR-Guerre) fortsatte ligesom den franske våbenstilstandsarmé iøvrigt sin virksomhed ud fra den forudsætning at krigen ikke var færdig – det var en våbenstilstand der var sluttet, ikke en fred, og at den muligvis kunne blive genoptaget. E-arbejdet var naturligt rettet mod tyskerne, og derfor var videreførelsen af samarbejdet med englænderne naturlig, men der var intet samarbejde med gaullisterne og slet ikke med kommunisterne, tværtimod. Der var i denne virksomhed intet brud i kontinuiteten. E-folkene arbejdede for Frankrig, som de havde gjort hele tiden, og det foregik ikke afskoddet fra Vichy. Det blev dækket af krigsministeren, først Weygand, derefter Huntziger.⁶ Har de

⁵ J.P. Hinsley m.fl.: *British Intelligence in the Second World War. Its Influence on Strategy and Operations*, I-, London 1979ff. Senest udkommet er bd. III, I i 1984, der når frem til invasionen i Normandiet.

⁶ Frantz Knipping: »Réseaux« und »Mouvements« in der französischen Résistance, 1940–45, i Gerhard Schulz (Hrsg.), *Geheimdienste und Widerstandsbewegungen im Zweiten Weltkrieg*, Göttingen 1982, s. 105–42, især s. 102–18. Det er værd at bemærke, at

franske E-folk opfattet deres virksomhed som »résistance«, således som dette begreb udkrystalliserede sig hen gennem besættelsesårene, eller som frivilligt E-arbejde i Bjergs forstand i lighed med, hvad begavede amatører som Rémy kastede sig ud i? Næppe.

Har det forholdt sig stort anderledes i Danmark? »Ligaen var ved at dannes«, skriver Bjerg om dagene efter den 9. april (I, s. 83), men det er lidet troligt at de danske E-officerer på dette tidlige tidspunkt skulle have følt sig som modstandspionerer – ej heller at man fra oktober 1940 kan karakteriserer deres aktivitet som »den første organiserede modstandsaktivitet i det besatte Danmark« (I, s. 95). »Modstand« som teknisk term er en anakronisme i 1940, og det er ikke E-officererne der har opfundet begrebet. Hvad de gik i gang med var ikke modstand, men et samarbejde med englænderne, ikke et frivilligt arbejde for dem, men professionelles samarbejde med andre professionelle i forlængelse af førkrigstidens samarbejde med SIS og på samme måde, som de fortsatte samarbejdet med den svenske E-tjeneste.⁷ Bjerg er sikker på at »regeringen, der sad indtil 1943, ikke fik kendskab til efterretningsofficerernes modstandsaktivitet« (I, s. 95), men er det nu så helt sikkert? Kilderne er ikke meget meddelsomme herom og Bjerg heller ikke, men han nævner dog at der var kontakt mellem Gyth og Hedtoft (I, s. 108, 197), og vi ved fra beretningsmaterialet at også Nordentoft havde kontakt med Hedtoft, og at denne vidste mere om virksomheden end godt var for hans åbenmindedhed. Bjerg fremdrager ikke anekdoten og gør heller ikke noget ud af det meget nære personlige forhold, der var mellem Gørtz og Nordentoft. Der er god grund til at formode at det danske samarbejde med englænderne, da det kom i gang, ikke foregik i et lukket rum, men med viden og stille accept oppe fra – fra chefen for hæren og fra kompetent

disse militære E-folk efter november 1942 stillede deres virksomhed til rådighed for general Giraud, og at de Gaulle efter at have udmanøvreret denne i efteråret 1943 opløste dem som enhed.

⁷ Se Wilhelm M. Carlgren: Svensk underrättelsetjänst 1939–1945, Stockholm 1985, s. 34, om tiden før 9. april 1940, s. 113, om tiden efter 9. april. – Kontakten til SIS før krigen fremgår af notits af 5. april 1944 i Gyths arkiv (RA). Også Ebbe Munck samarbejdede med britisk intelligencen før besættelsen – modsat hvad han hævder i sine erindringer, og hvad Bjerg akcepterer (I, s. 86), se notat vedlagt Muncks dagbog i RA. Der savnes generelt hos Bjerg en systematisk behandling af SIS's tilstedeværelse i Danmark under krigen. Bortset fra Sneum-episoden (I, s. 99 ff.) dukker SIS-agenter op i teksten i andre sammenhænge, således I, s. 214 og II, s. 27 og 215, men ellers er valgpladsen overladt til SOE og »Ligaen«. Ikke desto mindre fremgår det af Hinsley, II, s. 16, 19 og III, I, s. 462 at SIS faktisk opretholdt sin egen »coverage« af Danmark på tværs af alle aftaler med SOE. Der kræves ikke megen fantasi for at forestille sig hvilke konsekvenser en undersøgelse af SIS's E-arbejde i Danmark kan få for vurderingen af »Ligaens« indsats.

politikerhold. E-officerernes stillingtagen til SOE's ønsker og krav i 1942–43 forudsætter denne forbindelse, jfr. nedenfor.

Bjerg gennemgår (I, s. 43 ff.) E-tjenesten »som funktion og institution«, d.v.s. dens principper og metoder. Han er bekendt med dens terminologi, men står vaklende over for den rette anvendelse deraf. »Helt enkelt er efterretninger slet og ret oplysninger« (I, s. 43). Dette er forkert. Oplysninger er det råmateriale der indhentes af E-kilderne, og som, efter at de er blevet bearbejdet, kan blive til efterretninger. Bjerg lader vurderingen gå på om materialet er væsentligt eller uvæsentligt (I, s. 45), men det gør vurderingen ikke. Den går på at fastslå fjendens muligheder, hvilket er alt E-arbejdes fundamentale formål. Omvendt skal kontraefterretningstjenesten hindre fjenden i at kunne fastslå egne muligheder. Vist kan E-tjenesten og Kontra-E kaldes for »to sider af samme sag«, men skellet mellem dem er ikke bare af administrativ karakter, foretaget ud fra »et ønske om at dele og herske« (I, s. 45), men derimod funktionelt. Bjerg synes ikke at kende den ikke uvæsentlige sondring mellem strategisk og taktisk E, han benytter den i hvert fald ikke, og ikke mindre væsentligt er det at han ikke indfører det centrale begreb E-behovet, som kunne have givet ham et analyseredskab i hænde, når det gjaldt om at vurdere de danske E-officerers arbejde.⁸ Han går tværtimod ud fra at »det er efterretningstjenestens opgave at sørge for, at få den rigtige information bragt til den rigtige mand på det rigtige tidspunkt« (I, s. 45), hvorved han utvivlsomt reflekterer mangen E-officers fortvivlelse over at se sine møjsommeligt tilvejebragte efterretninger blive ignoreret eller ikke vurderet efter fortjeneste af modtageren.

Dermed er vi fremme ved en af Bjergs hovedteser, nemlig at de danske E-officerer løbende leverede fortrinligt materiale til englænderne. Tesen er ikke ny. Den går tilbage til Montgomerys ovenfor nævnte kompliment fra 1945, og den har uantastet vandret gennem besættelsesforskningen og alle årtierne frem til dags dato. Alle har sagt det, alle har troet det, og Bjerg forsikrer os om at det kan vi trygt blive ved med. »Disse sømilitære oplysninger må have været guldkorn for englænderne« (I, s. 129), siges det om april 1943. Truelsens dislokationsoversigt af 30. december 1943 »må have været værdifulde for de allierede i deres samlede overblik over den tyske krigsmagt« (I, s. 279). »Må have været« bliver i andet bind afløst af rosende telegrammer fra London (således II, s. 94 og s. 134). Vi

⁸ Bjerg nærmer sig begrebets indhold når han taler om det »ikke retningsbestemte« frivillige E-arbejde (I, s. 36), men diskuterer ikke den mulighed at det frivillige E-arbejde, når det havde fundet en modtager for sit stof, meget vel kunne styres i ganske bestemte retninger. Se også I, s. 103, hvorefter »egentlige militære oplysninger (i 1940–41) havde mindre interesse (i England), da de ikke umiddelbart kunne bruges til noget«.

tror stadig gerne og helst at der er dækning for formodningerne og de rosende telegrammer, men Bjerg gør ikke troen til vished. Han har heller ingen ambitioner derom. »Det er naturligvis ikke muligt – og heller ikke tanken – at gengive blot i uddrag, hvad disse sendinger indeholdt af detaljer«, skriver han (I, s. 129). Han beskriver omhyggeligt E-arbejdets organisation og arbejdsformer, dets tekniske omstændigheder og tyskerne kamp imod det, hvilket naturligvis er interessant nok, men går ikke – og vil ikke gå – derudover.

Men dermed forbliver tesen om guldkornene og værdifuldheden kun den påstand den altid har været. Bjerg har ikke konfronteret det danske E-stof med den faktisk foreliggende strategiske og taktiske situation. Det er beklageligt at han ikke har taget dette afgørende skridt, for det havde meget vel været muligt. Englænderen Hinsley er i færd med at gøre det på et langt større stof, og Carlgren har gjort det for Sveriges vedkommende. Materialet til at gøre det også for Danmarks vedkommende foreligger, bl.a. i »Stockholmarkivet« selv.

Det er også beklageligt, fordi man aner at billedet af massiv fortræffelighed formentlig ville blive nuanceret, hvis konfrontationen havde fundet sted. Der ville formentlig komme skygger ind nogle steder, mens andre steder solen ville skinne fra en skyfri himmel. Den engelske marineattaché i Stockholm, Denham, klager flere gange over at det maritime stof ikke kommer hurtigt nok til at være af værdi.⁹ På den anden side synes den tyske troppedislocering i Danmark til stadighed at have været kendt i detaljer, og man har haft – eller i hvert fald fået – godt styr på de tyske troppetransporter fra Norge. Til gengæld er effekten af jernbanesabotagen overvurderet.¹⁰ Da Truelen var kommet til London i

⁹ II, 104ff. – I, s. 98 giver Bjerg »Ligaen« æren for at englænderne straks fik at vide at »Bismarck« havde forladt Østersøen. If. Hinsley I, s. 340, og Carlgren, s. 99, stammede oplysningerne fra den norske militærattaché i Stockholm, der igen havde den fra sine svenske forbindelser. Bemærk i øvrigt Hinsley, I, 333, hvorefter rapporter fra »agents in the Baltic entrances« via Denham i almindelighed var »too vague and too conflicting, or else were received too late« til at være til operativ nytte. Talen er om medio 1941, men endnu i april 1944 brokkede Denham sig til Ebbe Munck over at E-stoffet nåede for sent frem, se Muncks dagbog 20. og 24.4. – I, s. 132 kommer Bjerg til at gøre sine helte uret for ikke at have observeret »Tirpitz« passage af de danske farvande 9.-10. februar 1942. Skibet gik faktisk via Kielerkanalen og Nordsøen til Trondhjem, hvor det ankom den 16. januar, Hinsley, II, s. 202.

¹⁰ Gennemgår man f.eks. »Troop Movements Norway-Denmark 1 OCT 44, 10. March 45. Compiled by Intelligence Department, Danish Section, SFHQ« (OSS Archives, Washington: London Field Office 115/Box 19/folder 1), konstaterer man en meget præcis gennemgang af skibstransporterne, deres frekvens, de anvendte skibe, havnefaciliteterne og de overførte enheders sammensætning med nøjagtige datoer for overførslerne. Også den jyske jernbanesituation er korrekt refereret m.h.t. det rullende materiel og kulsituationen. Kun sabotageeffekten er ude af trit med virkeligheden (»... important lines have been kept

sommeren 1944, synes der at være gået en prås op for ham med hensyn til E-behov.¹¹ Der ligger kort sagt stadig en spændende analyse og venter på at blive foretaget.

Hvornår en regelmæssig efterretning til englænderne begyndte står uklart. E-officererne vil naturligvis i deres efterkrigsberetninger lægge denne så tidligt frem imod den 9. april som muligt. Men det vil vel være rimeligt, med Bjerg, at datere starten til Ebbe Muncks etablering i Stockholm i okt. 1940. Om omfanget og hyppigheden af meddelelserne i den første lange periode ved vi intet, for korrespondancen med London er først bevaret i »Stockholmarkivet« fra slutningen af 1941 – formentlig på det tidspunkt da SOE's pres for mere aktivisme i Danmark stillede »Ligaen« overfor helt nye problemer.

Konstituerende for samarbejdet mellem SOE og »prinserne« havde indtil da været den aftale Charles Hambro traf med Ebbe Munck i Stockholm nov. 1940. I forlængelse af Jørgen Hæstrups »Kontakt med England« fra 1954, men endnu stærkere end denne tillægger Bjerg mødet »afgørende indflydelse på hele det danske modstandsarbejde« (I, s. 92). I betragtning af 70'ernes påvisning af kommunisternes altdominerende rolle i modstanden indtil vinteren 1943/44 – og DKP førte modstandskamp ganske uanset englænderne og »prinserne«, og i betragtning af SOE's sene start (foråret 1943) har vurderingen svært ved at holde uden stærke modifikationer. Men denne og lignende fejende domme (se f.eks. I, s. 94 og s. 193) er karakteristisk for bogens snævre og konsensusprægede tilgang til den tidlige modstands historie.

Mødet i Stockholm kendes fra Hambros og Muncks efterkrigsberetninger fra 1940'erne og 50'erne, der er enige om at man drøftede planerne for en dansk modstandsorganisation, støttet og styret af SOE, og med sabotagen som fremtidsmål – når englænderne kunne levere stoffet, og tiden var moden dertil. På dette grundlag sluttede Hæstrup i 1954. I 1961 udbyggede han disputatsen med en række nye fund fra »Ligaens« gemmer, og gav en forstående og indfølelse skildring af E-officerernes

continuously blocked for nearly 32 days«, s. 10). Er det forskellen i indhentningskilderne der nu slår igennem her, eller er det blot et efterslæt efter sabotagehøjdepunktet i begyndelsen af februar 1945?

¹¹ »Truelsen satte sig for at gøre efterretningstjenesten *retningsbestemt og systematisk*... Der gled vel også et skel fra Truelsen's egne øjne... Han fandt det forkasteligt, at danske efterretningsofficerer satte livet på spil for at skaffe oplysninger frem om, hvor mange støvler den tyske hær i Jylland havde brug for... hvis englænderne i virkeligheden slet ikke var interesseret i den slags oplysninger«, II, s. 199. Det er en ganske anden vurdering af det hidtidige danske efterretningsarbejde Bjerg her – iøvrigt uden kildchenvisning – lader Truelsen udsige end den han selv giver udtryk for – og i virkeligheden en meget hård dom.

dilemma mellem på den ene side efterretningsarbejdet til fordel for englænderne og på den anden viljen til at fastholde ro-og-orden-linjen for ikke at kompromittere regeringen og hæren. I håndbogen, »Besættelsens Hvem-Hvad-Hvor«, rekapitulerede han i 1965 E-officerernes modstand imod SOE's aktivisme og deres antisabotagelinje og såede en forsigtig tvivl om alvoren bag deres alternativstrategi, den såkaldte P-plan (s. 71 ff. og s. 302 ff.). E-officererne, der i »Hemmelig Alliance« havde fået hele hæren som modstandsbevægelsens spydspids indenfor hæren – overfor kamarillaen Hjalff-Schjødt Eriksen – ville have endnu mere og var utilfredse med Hæstrups seneste fremstillinger, fremgår det af beretningsmaterialet. Bjergs projekt er således født med ønsket om en *Ehrenrettung* – og denne har også været ledende for behandlingen af »Ligaens« politik i 1942-43.

Således læser Bjerg nu en prioritering ind i aftalen mellem Munck og Hambro iflg. hvilken efterretningsarbejdet skulle have primatet i den første lange periode indtil en sabotage senere kunne komme i gang (I, s. 92 ff.). Han vil også mene at de to gik delvis fejl af hinanden i Stockholm, og at Hambro vendte skuffet hjem over resultatet. Samtidig formoder han at Munck aldrig har informeret »prinserne« om den to-trins-raket der var indbygget i aftalen, en formodning der som andre formodninger hos Bjerg senere bliver til et faktum (I, s. 93, 99 og 143 overfor s. 148 og 159). Således blev officererne først efter 29. august 1943 klare over at de ikke stod i kontakt med SIS, men derimod var koblet på sabotageorganisationen, SOE, og derfor måtte de med rette føle sig fuppet, da englænderne i 1942 pludselig stillede med kravet om sabotage. Konstruktionen om et kommunikationsbrist mellem London og København snarere end en interessekonflikt hviler på gisninger og en ukritisk læsning af Muncks erindringer.¹² Men den bliver styrende som undskyldning for og forklaring på de kriser der igennem 1942/43 opstod mellem »Ligaen« og SOE.

¹² Ebbe Muncks beretning fra 1948 og Hambros fra 1954, begge RA, er sammenfaldende, som allerede påvist af Hæstrup i »Kontakt med England« s. 75 ff., og har intet om en prioritering mellem sabotagen og E-stoffet. En sådan kommer først ind med Muncks erindringer, »Døren til den frie verden«, fra 1967, altså efter Hæstrups seneste arbejder. Bjerg benytter de tre beretninger i flæng, og reflekterer aldrig over at Muncks erindringer kan opfattes som en hjælpende hånd til officererne.

At Hambro skulle være rejst skuffet fra Stockholm harmonerer dårligt med vor viden i dag om at SOE i et direktiv bare en måned tidligere havde givet udtryk for dyb pessimisme om mulighederne for modstand i Danmark (Stafford s. 44). Iøvrigt rejste Hambro ikke til Sverige for at tale med Munck, således om den danske tradition og med den Bjerg (men ikke Hambros beretning) vil vide, men for at etablere SOE i Skandinavien (Cruickshank s. 61 ff.).

Vi tør ikke afvise teorien om at E-officererne var ukendte med at de ikke var koblet på SIS, men derimod på SOE. Se Gyths brev til Nordentoft fra London 10.11.43 (Gyths

I sidste halvdel af 1941 henvendte SOE sig til »Ligaen« med planerne om en »secret army« på 1000 partisaner i Danmark, der kunne udløses fra London i tilfælde af et tysk sammenbrud eller en britisk invasion.¹³ »Prinserne« replicerede med at tilbyde deres hemmelige mobilisering, den såkaldte P-plan i stedet. Det var et nær genialt træk. Officererne kunne herigennem kontrollere englændernes aktiviteter i Danmark, og under henvisning til nødvendigheden af ro omkring »den hvilende hær« forhindre planer om en sabotage, der kunne sætte fredsbesættelsen over styr. Og samtidig fik de løfter om engelske våben fra luften, uden hvilke deres P-styrker forblev en hær på papiret. I E-officerernes selvforståelse fremstår P-planen som den første organiserede modstand i Danmark. Men P-styrkerne lå i taktisk konception milevidt længere fra aktiv modstand end de senere o-grupper i 1944/45 gjorde det, rettet som de var – ikke imod tyskerne – men imod en indre kaossituation, hvor i de første år nazisterne, og fra 1942 kommunisterne, udgjorde hovedfjenden. Bjerg er egentlig ikke uenig. Men samtidig opbygger han en ny konstruktion, en slags ny P-plan i form af en mindre partisanstyrke, »der i hvert fald formelt ville kunne anvendes til aktion« (I, s. 115). Det er svært at se hvad Bjerg bygger denne nye, såkaldte P₂-plan på – der så åbenbart skal mildne indtrykket af E-officerernes taktiske bluff overfor London. Den fremtræder som en kimære, eller for at bruge SOE-bossen, Borch Johansens karakteristisk af P-styrkerne generelt: den forekommer at være »varm luft«!¹⁴ Men SOE bed på. Man havde desperat brug for resultater i Danmark, og fik nu pludselig en »secret army« på 8000-10000 mand foræret. I foråret 1942 skrottede man alle sine egne planer og akcepterede »Ligaens« – og kravet om status quo.

Men aftalen var ikke mange måneder gammel før London begyndte at presse på for at få en sabotage i gang. Der var dem i SOE der med skepsis

arkiv). Men vi føler os ikke overbevist af dokumentationen. I hvert fald senest juli 1943 skelnes der i korrespondancen mellem »Hannibal«, dvs. SIS, og folkene i marken, dvs. SOE, Se Duus Hansens arkiv (RA), skriv. fra Hollingworth af 16.7.43. Bjergs påstand om at Gyth tog til London i okt. 1943 for at udforske forbindelsen (I, s. 241 ff.) harmonerer ikke med det samtidige materiale i Gyths arkiv, hvorefter initiativet kom fra SOE og missionens hovedmål var finansieringen af den såkaldte »Stockholmplàn«, se nedenfor s. 412.

¹³ Se Cruickshank, s. 122 ff.

¹⁴ E-officerernes beretninger fortæller intet om nogen »P₂-plan«. Heller ikke Bjergs nøglekilde, Gyths rapport til Nordentoft fra London 23.10.43, overbeviser når den læses i sin helhed. Afgørende er imidlertid de referater Cruickshank nu kan fremlægge fra især Lundings og Gyths forhandlinger med SOE i Stockholm i 1942, for de viser klart at »Ligaen« her opererede med den generelle P-plan på 8000 mand, som man oven i købet til sin tid mente at kunne mangedoble til 140.000 – så det har ikke manglet på visioner! SOE tog sagen med blodig ironi og beregnede at det ville tage RAF 35 år at forsyne en sådan armé med våben! (Cruickshank s. 126 ff.)

så på »Ligaens« gyldne løfter, og som lidt efter lidt overbevistes om at »prinse«-planen ikke var andet end alibi for ikke at gøre noget, og i oktober konstaterede general Gubbins tørt: »Skov [d.v.s. »Ligaen«] is, I think, playing a very careful game of via media between us and the Germans. That is not good enough for us«. ¹⁵

I et stort kapitel med overskriften, »Sabotage kontra efterretning 1942-43«, tager Bjerg hele spørgsmålet om »Ligaens« antisabotage-linje op. Hans synspunkt kan efter det foregående ikke forbløffe: E-officererne var ikke så meget imod sabotagen som tidligere antaget, ja, i 1943 var de faktisk for. Kildegrundlaget er korrespondancen mellem »Ligaen« og SOE, bevaret i »Stockholmarkivet«. I forhold til de kopier Hæstrup kunne udnytte til arbejdet med »Table Top« er der dog ikke tale om afgørende nye dokumenter. Bjergs opfattelse hviler således først og fremmest på en omtolkning.

Men fremstillingen overbeviser ikke. Svagheden er den, at Bjerg ikke drager konsekvenserne af sin læsning af korrespondancen som en løbende holmgang om interesser og positioner, men alt for ofte tager »Ligaens« argumenter på deres pålydende og derved mister orienteringen i det taktiske spils irgange. Resultatet bliver et flimrende billede af hvad E-officererne egentlig ville, og uklare og inkonsistente udsagn ¹⁶ – hvor »Stockholmarkivet« ellers er klart nok: Man var imod den første nedkastning, det såkaldte Sneum-hold, søgte at få det ud af landet så hurtigt som muligt, og fik det kaltgestellt i Sverige. Man var imod en BBC-propaganda der kunne vælte fredsbesættelsen. Man var imod britiske raids imod kysterne, der kunne ophidse tyskerne. Man var imod at Christmas Møller rejste. Man reagerede positivt på hans første moderate optræden, fordi den kunne neddæmpe brushovederne i London. Men senere rasede man imod hans sabotagetale i september. Man modarbejdede Borch Johansen. Man var imod at SOE opbyggede en illegal organisation i Danmark, og man forsøgte at forhindre at flere falskærmsfolk kom ned – under henvisning til at der ikke var opgaver, og at nettet hurtigt ville blive revet op. Og endelig gjorde man hvad man kunne for at bremse »Operation Barholme«, englændernes første sabotage-mission til Danmark. Bjerg kender naturligvis disse forhold og kommer ind på de fleste. Men det sker uden at kunne eller ville se det handlingsmønster der afdækkes, og med en behandling af kilderne der ofte er kritisabel. ¹⁷

¹⁵ S.st., s. 134.

¹⁶ Se f.eks. I, s. 148, 155, 159, 162 og 185.

¹⁷ Om Lundings mission til Stockholm i marts 1942 hedder det at den ikke som tidligere

At »Ligaen« havde sine gode grunde til at møde SOE med mistro fremhæver Bjerg med rette. Der var hensynet til at efterretningsarbejdet ikke blev kompromitteret af sabotagen – et diktum der nu nok har fået en større plads i efterkrigsdebatten end det havde under besættelsen. Der var SOE's amatørisme og horrible security, med de mange selvforskyldte ulykker, der måtte fylde de professionelle med fortvivelse. Og der var den kendsgerning at opinionen – eller rettere den del heraf som officererne havde kontakter til – endnu ikke var moden til sabotagen. Men disse og andre gode grunde bør ikke skygge for hovedsagen, der var den, at E-officererne overhovedet var imod den form for »revolutionær« krig som SOE – og kommunisterne nu gik ind for.

Derfor kan vi heller ikke følge Bjerg når han vil fritage officererne for det odium at have fungeret som stopklods på den tidlige modstand (I, s. 169f.). For de gjorde hvad de kunne for at bremse den del de havde kontrol med og indflydelse over. Men det er naturligvis rigtigt at de hverken kunne gøre fra eller til overfor kommunisterne. Og netop den kommunistiske sabotage, der nu tog fart, er vel også hovedbegrundelsen for at »prinserne« fra vinteren 1942/43, da SOE satte tommelskruerne på, begyndte at ændre kursen. De havde ikke længere monopol på sabotagen, og ville de sikre sig andel i de engelske våben til P-styrkerne måtte de se at få det bedste ud af en skidt situation. I afsnittet, »Vinden drejer« argumenterer Bjerg for at E-officererne nu gik aktivt ind i sabotagen – men igen uden at overbevise. Meget praktisk for »Ligaen«, men uheldigt for englænderne og historikerne forblev deres aktivitet nemlig udenfor kontrol.¹⁸ I hvert fald overbeviste den ikke SOE, der

antaget var rettet imod sabotagen, men at den alene gjaldt officerernes P-plan overfor englændernes secret army (I, s. 150, 154 og 191 hvor synspunktet fremføres som et faktum, men s. 151 hvor der er taget et forbehold). Forhandlingen er refereret både i Lundings og Muncks erindringer, men kollisionen omkring sabotagespørgsmålet omtales kun af Munck. Uden nærmere begrundelse vil Bjerg mene at Munck blander kronologisk adskilte forhold sammen, og han vælger Lunding som bevisstedet. Men både Muncks dagbog og nu også Cruickshank (s. 126f.) dementerer Bjergs esilentio-slutning. Udfra samme konstruktion om at striden stod om P-lanen og ikke om sabotagen vil Bjerg opløse modsætningerne mellem SOE's aktive og »Ligaens« passive linje i det centrale SOE-dokument fra 1. april 1942 – men også her kan Cruickshank nu demtere (s. 129f.).

Tilsvarende sår Bjerg i behandlingen af »Operation Barholme« – der skulle sabotere Helsingør-Helsingborg-overfarten – tvivl om »Ligaens« sande holdning (I, s. 164f.). Men iflg. Gyths egen beretning i »Hjemmet« (1966) rejste han til Stockholm i juli 1942 med det klare mål at forhindre aktionen. Og dette bekræftes af Muncks dagbog og af Cruickshank (s. 131f.).

¹⁸ I nov. 1942 meldte »Ligaen« til London at man planlagde noget større. SOE var begejstret, men hvad dette »større« var blev trods flere rykkere aldrig opklaret. Samtidig kunne det oplyses at man havde »forsynet« 216 tyske godsvogne med karborundum i lejerne

kaldte Nordentoft til Stockholm i marts 1943 og krævede syn for sagn. Nordentoft protesterede: »He and his colleagues were Danes first and foremost, and must defend Denmark's interests all times as much as, if not more than, the interests of the Allies. There would be no question of sacrificing their secret army for the sake of one factory here, or one goods train there«, lyder replikken i Cruickshanks parafrase (s. 134f.). Senere betroede Nordentoft Munck at man havde initieret flere mindre sabotager, men at han havde holdt det skjult for SOE af sikkerhedsgrunde. Munck stillede sig skeptisk. Men ikke Bjerg – der vil godskrive officererne alt hvad der bare lugter det mindste af aktivisme. Således vil han mene at »Ligaen« i 1943 gik ind for en optrapning af sabotagen, fordi man nu var klar over at tyskerne ikke ville bruge dette som et argument for at vælte status-quo – en vurdering der jo iøvrigt viste sig helt forfejlet.¹⁹ Påstanden om en optrapning beror på et par enkeltstående kilder, og dementeres af næsten samtidigt materiale i E-officeren Gyths arkiv.²⁰ Som et synligt bevis på officerernes modstandsvilje nævnes også deres deltagelse i det iøvrigt abortive »Sabotageråd« i maj. Men rådet – der skyldtes »Ligagens« politiske rådgiver, den konservative Erling Foss, og hans nationale industrivenner – skulle først og fremmest kontrollere sabotagen – og helst gøre den overflødig, var altså et tiltag helt på linje med E-officerernes

– en form for skjult sabotage der lå udenfor kontrol (I, s. 167f.). I febr. 1943 svarede man på forespørgsel fra SOE at man ikke mente at P-planen ville blive kompromitteret af sabotage i Jylland (hvorfra den danske hær var blevet tvangsforflyttet i nov.). Det oplystes at man havde finansieret køb af kemikalier til sabotørerne. Men man opfordrede englænderne til forsigtighed og advarede imod at agitere for sabotage over BBC- »Det går nu rigtig godt af sig selv – og vil kun irritere tyskerne« (I, s. 186). I maj oplystes det at man i den sidste tid havde støttet sabotagen imod den tyske krigsproduktion, bl.a. med en brandmaskine til aktionen imod B&Ws modelhal i marts (I, s. 195f.).

¹⁹ I sendingen af 27.5.43 henviser »Ligaen« til at sabotagen nu er mindre farlig end før, fordi SOE får skylden – »hvoraf det fra tysk siden kan siges, at det ikke er den danske befolkning, der laver dem, hvorved de har en undskyldning for ikke at ændre forholdene afgørende« (I, s. 195). S. 216 og 218 strammes denne prognose op til at »Ligaen« vidste at således var den tyske holdning. Iflg. Bjerg bekræftede udviklingen at »Ligaen« havde ret, fordi det mere end sabotagen var strejkerne der fremkaldte den 29. august. Men påstanden skyldes en fejllæsning af Hans Kirchhoffs »Augustoprøret«, der ikke udtaler sig om hvad der vejede mest i den tyske beslutning, men alene vægter sabotagen overfor gadedemonstrationerne i strejkeudviklingen lokalt.

²⁰ Det ene bevissted er et andethandsreferat af Munck, hvorefter... »Ligaen giver Tablefolkene en forøget hjælp til særlige opgaver« (I, s. 198). Det andet er brev fra Gyth i London til Nordentoft af 23.10.43., hvorefter »Ligaen« havde »sympatiseret« med sabotagen siden foråret –« og hjulpet hvor vi kunne« (s.st.). Men brevet, der gik til Stockholm via SOE og derfor turde udtrykke et maximum af aktivisme, begrunder også »hvorfor vi ikke aktivt var gået ind for sabotagen«, og konkretiserer hjælpen til at have advaret agenterne når det kneb (Gyths arkiv). Bjerg gør kun brug af første del af udsagnet.

ikke-provokative holdning.²¹ Om SOE-traditionen, der har haft meget skidt at sige om officererne før 29. august, vil Bjerg mene at der er tale om en efterrationalisering af Muus, og at forholdet efter dennes ankomst i marts forløb harmonisk (I, s. 199ff.). Men igen søger man forgæves efter noget mere konkret i det dokumentariske materiale – bortset fra Muus' glæde over at have fået 10 liter benzin på 8 minutter! At alle parter, Muus og »Ligaen« og Ebbe Munck, kan have haft deres gode grunde til at lægge låg over modsætninger når de rapporterede til London, ofrer Bjerg ikke en tanke.

I alle tilfælde kom den store prøve i august, da det begyndte at brænde på, og Muus appellerede om hjælp til sabotageoffensiven. Nordentoft svarede nej, og ville tværtimod holde igen! Episoden er gengivet hos Cruickshank (s. 136), men kan allerede læses ud af Muncks dagbog – en kilde som Bjerg i almindelighed udnytter for lidt.²²

Bjerg polemiserer imod det synspunkt, at E-officererne havde en dualistisk holdning til modstandskampen. Noget spidsfindigt vil han mene at dualismen ikke gjaldt dem, men deres situation (I, s. 172). Det er som overalt når forfatteren forholder sig til modstandsbegrebet ikke nogen særlig præcis definition. Hvor »Stockholmarkivets« mange hundrede dokumenter ellers er oplysende nok: E-officererne var principielt imod sabotagen indtil bruddet den 29. august, både af professionelle og ideologiske grunde og af hensyn til statsræsonen. Om de militære grunde udtaler Gyth sig i næsten klassiske vendinger i et af brevene fra London i efteråret 1943.²³ SOE læste med – så Gyth har i hvert fald ikke givet sabotagen for lidt: »Hvis ikke alt, hvad vore officerer har lært gennem 22 års studier, og hvis ikke alt hvad vore officerer har lært på École supérieure og på krigsakademiet i Berlin, samt – alt hvad der har stået i militære tidsskrifter – også engelske – er galt, så er krigens afgørelse nu til syvende og sidst et militært spørgsmål, der afgøres militært og ikke alene ved sabotage... Danmark [vil] – om ikke før, så på D-dagen – komme til at spille en vigtig militær rolle, og denne rolle kommer ikke til at spilles med sabotagen alene. Det bliver militære operationer, der bliver afgørende...«.

Denne professionelle skepsis overfor sabotagens militære nytteværdi gjaldt modstandskampen generelt. Og de militære motiver faldt her sammen med de politiske. E-officererne var konservative og antikommunistiske.

²¹ Se også E. Foss: *Fra passiv til aktiv modstand*, 1946, s. 181 f., 188, 190 og 255 f. Bjerg overtager helt E-officerernes selvforståelse når han (I, s. 196 f.) uden dokumentation hævder at de fleste sabotager i foråret 1943 var upræcise, og at de ofte var ineffektive.

²² »Peter holder også igen«, hedder det hos Munck (15.8.–15.9.43).

²³ Brev til Nordentoft af 10.11.43 (Gyths arkiv).

nister. Men sabotagen var et revolutionært våben. Tillidsmanden i Stockholm, Ebbe Munck, noterede under striden om »Operation Barholme« i 1942: »Ruller sabotagen, vil tyskerne naturligvis forlange politiet, hæren o.s.v. [opløst], hvad der igen vil sige *hvermands krig*« (vor fremhævelse).²⁴ Og han tilføjede det karakteristiske at man ville opnå det samme med en fast optræden af den danske regering. Muncks maxime at det ikke kunne betale sig at sætte 100 kr. ind for at få 10 ud dækkede cost-benefit-betragtningerne hos Foss og »Sabotagerådet«. Og den modsvarede helt E-officernes hemmelige krig, der ville svække Tyskland, men uden at provokere til en omvæltning, der kunne forskærtse kampens ultimative mål, den borgerlige stat Danmarks redning og genopretning. Spionagen og P-planen, med den »hvilende« hær, passede som hånd i handske til dette dobbelte formål.

Således prædikede E-officererne i brev efter brev den skjulte krigs og den passive modstands fortræffeligheder overfor London. Deres modstandsbegreb lå her tæt op ad oppositionen blandt de konservative på Rigsdagen, der i sommeren 1943 kunne gå så vidt som til at erklære sig enig med sabotørerne, hvis de bare ramte det rette – og ikke fremkaldte »norske tilstande«.²⁵ Vi har tidligere berørt E-officerernes forhold til politikerne. Med kontakterne til Hedtoft og via Erling Foss formentlig også til de konservative – broderen Einar var hovedkasserer i partiet og rigsdagsmand fra marts 1943 – tør man tro at »Ligaen« har følt sig dækket ind opefter, men samtidig også kendt sig bundet i en loyalitet mod det politiske system, der satte klare grænser for aktivismen. Som Erling Foss skrev til Christmas Møller i juli 1943 gjaldt det om ikke at stille sig i modsætning til partierne, »som jo inderst inde arbejder på de samme linier«.²⁶

Således lå E-officererne også klart på samme standpunkt som deres høje chef, general Gørtz, i opfattelsen af de danske statsinteresser. Danmark talte først – erklærede Nordentoft i vrede over at englænderne krævede sabotage – og dermed ødelæggelse af danske værdier, bare for at prøve »Ligaens« good-will. Kravet fra starten om at efterretningsarbejdet skulle krediteres danske interesser, de gentagende bemærkninger om at man ikke skyldte englænderne noget, antipatien imod den danske »klike« i London, herunder vreden imod Christmas Møller, der havde »solgt sig« til englænderne, og Gyths ulyksalige mission i London i efteråret 1943 – viser afstanden til den øvrige modstands solidaritets- og alliancelinje.

²⁴ Muncks dagbog, notat 10.-16.9.42.

²⁵ H. Kirchhoff: Augustoprøret 1943, I, s. 202f.

²⁶ Foss anf. arb., s. 203.

Om »prinsernes« antikommunisme har Bjerg ikke meget at fortælle bortset fra at han vil mene at de sikkert har haft et ambivalent forhold til den kommunistiske sabotage (I, s. 160). Dette turde være en grov underdrivelse – der dementeres af både P-planen og dens efterfølger i september, den såkaldte »Stockholmsplan«, forløberen for den senere Brigade. Med »Stockholmsplanen« ville E-officererne, nu i eksil i Sverige, udruste 200 sværtbevæbnede befalingsmænd til indsættelse imod et kommunistisk kup i København, »for den der behersker København behersker i virkeligheden Danmark«. Da planen for en sådan hvidgarde for første gang blev afsløret i 1973 af den svenske historiker Ulf Torell blev den mødt med indignerede protester fra E-officererne, der henviste til at antikommunismen kun var camouflage overfor det neutrale Sverige – et forsvar Bjerg tilslutter sig med den for ham karakteristiske glidning fra hypotese til faktum (I, s. 247 overfor II, s. 37 og 191). Men læser man den såkaldte »Bannock-rapport« i sin helhed, dvs. det handlingsprogram hvormed Gyth i oktober drog til London for at få SOE til at finansiere planen, lades man ikke i tvivl om officerernes antikommunisme. SOE reagerede da også helt koldt, og lagde Gyth på is for resten af krigen.²⁷

Havde E-officererne haft magt som agt kan der næppe herske tvivl om at de havde fortsat den ikke-provokative linje indtil D-dagen. De delte her

²⁷ For »Stockholmsplanen«, se Ulf Torell: *Hjælp til Danmark*, s. 46ff. Det hedder i »Bannock-rapporten« til SOE: »Formålet med denne plan skal være i et evt. sammenbrud øjeblikkelig at lægge hånd på København og hindre kaos og kommunistisk erobring af denne by. København er for Danmark så overvejende, at den der behersker København i virkeligheden behersker Danmark«. Og videre: »Hele dette problem tillægges en stor betydning. Man er vel klar over, at det ikke på nogen måde kan bidrage til afgørelse af krigen – men det kan i højeste grad bidrage til at hindre opløsning i den uhyre vanskelige periode, der må komme ved krigens ophør. Her vil det utvivlsomt være af betydning, at de leverancer af fødevarer, som Danmark... må og skal levere til de udhungrede lande, hurtigt kan komme i gang – foruden at man må være interesseret i, at ro hersker i størst mulige områder« (Gyths arkiv). Hvis antikommunismen kun var et skalkeskjul overfor den svenske regering skylder Bjerg en forklaring på hvorfor det var nødvendigt at benytte denne argumentation – og i så bred en form – overfor englænderne, og hvorfor Gyth ikke dementerede da SOE røg i flint. Men Gyth trak i land på en anden led, som det fremgår af brev til Nordentoft 23.10.43: »Desværre viste det sig straks fra starten, at man herovre havde misforstået vor plan for lejren i Sverige, idet man var af den opfattelse, at *det var alt* hvad vi ønskede at gøre« (vor fremhævelse) (Gyths arkiv).

I bestræbelserne på at frigøre sig fra odiet af antikommunisme har E-officererne senere søgt at lægge afstand til Gyths London-mission. Således skal både Mørch og Jutta Graae have frarådet Guth at rejse, og Nordentoft næppe havde godtaget den (I, s. 243f. og 288). Dokumentationen er problematisk, nemlig mundtlige meddelelser fra Mørch – der indtil da ikke havde deltaget direkte i »Ligaens« arbejde, og fra Jutta Graae, der fungerede som kurer. Oplysningen om Nordentofts holdning står udokumenteret. Af breve i Gyths arkiv af 20.10., 18.11. og 22.11.43 fremgår det iøvrigt at Mørch og Jutta Graae ønskede at følge Gyth til London så hurtigt som muligt. Man kan ikke undlade at reflektere over hvorledes Bjergs havde skrevet hvis han havde kunnet interviewe Gyth. Denne døde 1965.

strategi og ydre og indre fjendebillede med de andre »hvilende« hære i det besatte Europa, Milorg i Norge, Hjemmehæren i Polen, O.N. i Tjekkoslaviet, tjetnikkerne i Jugoslavien og våbenstilstandsarméen i Frankrig. Også disse så først og fremmest modstanden i lyset af den store rejsning på invasionsdagen, og også disse blev alle i løbet af de sidste besættelsesår overhalet af kommunisternes her-og-nu-taktik og presset ud i en aktivisme der skulle forhindre at af de »røde« løb med modstandsbevægelserne – og dermed med magten efter krigen. Der var her tale om et generelt mønster, der lagde op til borgerkrige i Europa – med allierede våben. I Danmark blev det ved ansatserne. Men også her stak hæren i dilemmaet – klarere efter 29. august end før. E-officerernes strategiske tvangssituation var kun en variant heraf.

Således satte stats- og systemloyaliteten sammen med de militære doktriner snævre grænser for E-officerernes modstand igennem 1942–43, hvor modstandspionererne generelt ikke havde de samme hensyn at tage, fordi de betragtede systemet som fjende nr. 2, og fordi de – i konsekvens heraf – vægtede sabotagens psykologiske og politiske resultater lige så højt – om ikke højere – end de militære. Men derved blev officerernes modstandsbegreb også et væsentligt andet end pionerernes. Det er en grundlæggende mangel ved Bjergs arbejde at han ikke har gjort sig og læserne dette klart.

Efter overfaldet på militæret den 29. august 1943 gik »Ligaen« under jorden og flygtede til Sverige, med efterretningsnettet og P-planen i ruiner bag sig – ikke en af stjernestunderne i vore heltes karriere, det vedgår selv Bjerg. Til gengæld mener han at officererne på det tidspunkt stod så centralt placeret i modstandsbilledet at de nok havde været blandt medstifterne af Frihedsrådet – hvis de altså ikke var taget væk (I, s. 198). Det er de kontaktskabende funktioner under forsommerens forskellige organisatoriske tiltag der her hentydes til. Men dette at bringe folk sammen og »være med« er ikke i sig selv identisk med at have magt og indflydelse. Det er denne fejlslutning der også ligger bag Bjergs gevaldige opskrivning af Nordentofts og Mørchs rolle som »modstandssituationens generalstab« i Stockholm 1943–45 (I, s. 293), hvor de skal have opnået en enestående, central og stærk position, der ikke accepterede underordning fra nogen af parterne (se f.eks. II, s. 58, 67, 228 og 277). Nu står det udenfor enhver tvivl at »Møller« og »Nielsen« i Stockholm arbejdede for at bøje hærledelsens synspunkter imod her-og-nu-taktikken, og at de – som allerede påvist af Roslyng-Jensen – i konflikter med »den lille generalstab« hældede til Frihedsrådets side. Som Gørtz' og admiral Vedels forbindelsesofficerer deltog de i vigtige forhandlinger om kommandoforholdene, om våbenkøb og om Brigaden. De havde et nært

samarbejde med Ebbe Munck, udenrigsrelationernes krumtap, og som E-officerer sad de på store dele af nyhedsstrømmen til og fra Danmark. At de havde viljen til at bruge denne viden og deres positioner i den store politik demonstrerer »Stockholmarkivet« til fulde. Men Bjergs halve dusin eksempler overbeviser ikke om at de også havde magten dertil (I, s. 295 ff., og II, s. 32–73). Ofte postuleres en betydning uden nogen som helst dokumentation, eller anden dokumentation negligeres, eller dokumentationen er alene det forhold, at officererne var med! I andre tilfælde er det efter kilderne usikkert hvilke interesse officererne egentlig sloges for, og i atter andre sager igen var deres nederlag så åbenbare at man må undre sig over det ikke giver Bjerg anfægtelser.²⁸ Man savner noget så elementært som at forfatteren havde afprøvet sine synspunkter på nogle af de store politiske spørgsmål i tiden, Døssing-missionen, den allierede status, regeringsdannelsen og fredskriseproblemerne. Men Bjerg er så

²⁸ Pladsen er ikke til en bredere moddokumentation, men vi kan rejse nogle af de spørgsmål som Bjerg meget lidt diskuterende fremstilling lader ligge:

Ved Nytår 1944 lykkedes det at presse Gørtz til at akceptere SOE's overkommando (I, s. 296 ff.). Men skyldtes det afgørende skub Nordentoft og Mørch eller politikerne? Bjerg mener naturligvis det første, Roslyng-Jensen det sidste og fremhæver at afgørelsen ikke rokkede ved generalens principielle stilling (s. 191 f.).

I sommeren 1944 blev Gørtz godkendt som øverstkommanderende for modstandsstyrkerne under SHAEF (II, s. 60 ff.). Men hvor finder vi E-officerernes modstandsholdning i denne sag, der sluttede med nederlag for Frihedsrådet? Se også Roslyng-Jensen s. 278 ff.

I foråret 1944 forhandlede der i Stockholm om SHAEF's direktiv for modstandshæren (II, s. 40 ff.). Roslyng-Jensen mener at Nordentoft og Mørch ikke fik nogen indflydelse på resultatet (s. 260). Bjerg polemiserer imod synspunktet under henvisning til at de to officerer deltog i møderne! Hvad skal læseren tro?

I sommeren i 1944 arbejdede Nordentoft og Mørch på at løsgøre Brigaden fra aksen Per Albin Hansson-Buhl (II, s. 50 ff.). Men spillede de to officerer overhovedet Frihedsrådets spil? Roslyng-Jensen mener nej (s. 256). Sagen endte i alle tilfælde med et nederlag – selv om Bjerg sår tvivl til det sidste (se de to inkonsistente udsagn II, s. 59).

Bjergs behandling af våbensagen er meget summarisk (II, s. 43 ff.). Se her Roslyng-Jensen s. 321 ff. Iflg. Muncks dagbog synes Nordentoft og Mørch at have været mere afventende i startfasen end fremstillingen giver udtryk for. Bjerg overser at kravet om at våbnene skulle fordeles i K-udvalget stammer fra SOE, og han ser heller ikke at striden i slutfasen drejede sig om modtagelsen af våben – ikke fordelingen. Hvor ser vi iøvrigt resultatet af E-officerernes »utroligt stærke position«, når sagen dog endte med at »den lille generalstab« fastholdt grebet om våbenfordelingen?

I vinteren 1944/45 støttede E-officererne Toldstrup i striden med oberstløjtnant Bennike (II, s. 69 ff.) – men med hvilken effekt?

Endelig skal Nordentoft og Mørch have engageret sig i forhandlingerne om Danmarks anerkendelse som allieret og om befrielsesregeringen (II, s. 36 og 209). Men på hvilket niveau og med hvilke resultater? Muncks dagbog – som vi generelt vil pege på som en første hurtig indføring i problemet – indicerer at storpolitikken kun var efterretningssager for officererne, og støtter ikke Bjergs tese om Mørch og Nordentofts enestående betydning. Den må også sætte spørgsmålstegn ved om Nordentoft med sit stive og lukkede væsen overhovedet har haft de personlige forudsætninger for at spille den rolle som Bjerg tildeler ham.

fastlåset i sine forestillinger om E-officerernes kolossale betydning at han slet ikke formår at se ud over »Stockholmarkivets« begrænsninger, og gang på gang øver vold på kildekritikken. Sagen er jo den, at E-officererne havde præcis den indflydelse deres funktion som postkontor og relaisstation kunne give dem – så meget og så lidt! Det er noget forstemmende at måtte konstatere at Hæstrups og Roslyng-Jensens ældre fremstillinger, trods det smallere kildegrundlag, på alle disse punkter er at foretrække fremfor Bjerg.

Kritikken bør ikke skjule at H.C. Bjergs nye bog fremlægger et større rekonstruktionsarbejde, og bringer nye kilder og nye oplysninger på bordet. Den er ofte spændende læsning, og demonstrerer både indfølelse og forståelse. Bogen inspirerer også – omend utilsigtet – til en fornyet debat om modstandsbegrebets indhold, både komparativt og i den særlige danske kontekst. Men den er uhyre traditionel – på punkter forældet – i sin tilgang til besættelsestidens problemer, og den fejler i sit hovedsigte, at dokumentere »Ligaens« store betydning, modstandspolitisk såvel som militært.

Hans Kirchhoff

Aage Trommer